

تبیین اخلاق اسلامی در فرایند طراحی و تولید معماری

محمدباقر ولی‌زاده‌اوغانی^۱، اصغر مولائی*^۲، مینو قره‌بگلو^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۶

نوع مقاله: پژوهشی

صفحه ۷ تا ۲۶

چکیده

معماران با دست‌ساخته‌هایشان آگاهانه در محیط طبیعی تصرف می‌کنند و زیستگاه انسانی را توسعه می‌دهند؛ لذا عدم توجه به اخلاق و ارزش‌های اخلاقی در معماری، می‌تواند عواقب انسانی و زیست‌محیطی گسترده‌ای داشته باشد. اصول اخلاق اسلامی از طرفی انسان را به عمران و آبادی زمین دعوت کرده و از سویی دیگر هر گونه ضررهای انسانی و زیست‌محیطی را نفی می‌کند. هدف پژوهش تبیین بایدها و نبایدهای اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت مهندسان معمار در فرایند طراحی و تولید اثر معماری است. براین اساس پرسش قابل طرح در این پژوهش، عبارت است از: آموزه‌های اخلاق اسلامی در ترویج رفتار صحیح اخلاقی در فعالیت حرفه‌ای معماران چه نقشی دارد؟ به‌منظور پاسخ‌گویی به این پرسش، مؤلفه‌های اخلاقی از آیات و روایات و کتب اندیشمندان اسلامی استخراج شده و به تحلیل و تبیین آن در فرایند طراحی و تولید معماری پرداخته شده است. روش تحقیق از نوع استدلال منطقی بوده و برای گردآوری اطلاعات نیز از روش کتابخانه‌ای و اسنادی بهره گرفته شده است. مطابق با یافته‌های این پژوهش، مهم‌ترین اصول اخلاقی مرتبط با عمل معماران در هفت اصل (تواضع، تعهد و مسئولیت‌پذیری، صداقت، تعاون، قناعت، احترام به عموم مردم و احترام به طبیعت) از منابع مرتبط استخراج شد که کاربست این اصول در فرایند طراحی و تولید معماری می‌تواند، تلاشی در راستای نفی انواع ضررهای انسانی و زیست‌محیطی باشد. عمل به این اصول در فرایند طراحی و تولید معماری، مسئولیت معماران را در قبال کارفرما و کاربران، عموم مردم و طبیعت تضمین می‌کند.

واژگان کلیدی: اخلاق اسلامی، اخلاق حرفه‌ای، معمار، حرفه معماری

^۱ پژوهشگر دوره دکتری معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

^۲ دانشیار شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

^۳ استاد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۱. بیان مسئله

اخلاق از مهم‌ترین عناصر انسان‌ساز در زندگی بشر است. اخلاق علم چگونه زیستن (مطهری، ۱۳۸۷) و تعیین بایدها و نبایدها و صدور احکام خوب و بد نسبت به رفتارهای آدمی است (سروش، ۱۳۷۶). انسان موجودی است که با افعال اختیاری و ارادیش واجد هویت می‌شود. بدین ترتیب می‌توان اخلاق را امری مربوط به هویت یابی انسان دانست؛ زیرا اخلاق عبارت از قلمرویی است که در آن، افعال انسان از روی اختیار و اراده از وی سر می‌زند (خندان، ۱۳۸۹: ۸۸)؛ بنابراین هر عمل اختیاری و ارادی انسان نیز مشمول داوری اخلاقی است (مرادپور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱). «معماری از آن روی که محصول تصرف آگاهانه انسان است» (حجت، ۱۳۹۱: ۸۷)، شایسته داوری اخلاقی است. مسئله اخلاق در اسلام همواره مورد توجه بوده است. می‌توان اسلام را دین پیشرو در زمینه اخلاق معرفی نمود. همان‌طور که پیامبر اکرم (ص) دلیل برگزیده شدن خود را اتمام و تکمیل مکارم اخلاقی عنوان کردند. قرآن کریم و سنت پیامبر (ص)، منابع اصلی اصول حاکم بر همه اعمال مسلمانان، از جمله معماری و شهرسازی آنها هستند. در این متون، اصولی مانند نقش انسان در زمین، ارتباط اجزا و عناصر جهان هستی، هدف غایی حیات انسان، ارتباط انسان با عالم وجود و جهان بینی او برای فعالیت و زندگی انسان قابل استخراج است (نقی - زاده، ۱۳۹۲).

معماری هنری کاربردی است و تصمیمات معمار تأثیرات دائمی بر زندگی ساکنان و کاربران آن، دارد؛ بنابراین، با دیگر هنرها متفاوت بوده و از رهگذر اخلاق نیز می‌گذرد (Khoury, 2021: 42). همان‌طور که توماس فیشر^۱ می‌نویسد؛ معماری عملی اخلاقی است، زیرا پیامدهای واقعی در زندگی مردم دارد و اخلاق معمار بودن مستلزم دانستن این عواقب و مسئولیت-پذیری در قبال آنها است (kostic, 2021: 1). بسیاری از مشکلات و مسائل محیطی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم توسط دست‌ساخته‌های بشری ایجاد می‌شود. معماری به‌عنوان یک محیط فرهنگی دست‌ساخته بشری، از یک سو زیستگاه انسان را توسعه می‌دهد (haji et al, 2013: 7)، از سوی دیگر عدم توجه به اخلاق و ارزش‌های اخلاقی در آن، می‌تواند عواقب انسانی و زیست‌محیطی گسترده‌ای داشته باشد. همچنان که

فعالیت‌های غیراخلاقی بزرگ‌ترین نگرانی در معماری و صنعت ساخت‌وساز عنوان شده است (Amoah & Steyn, 2023). محققین متعدد معماری در پژوهش‌های خود به بررسی مؤلفه‌های اخلاق و اخلاق اسلامی (پورمند و همکاران، ۱۳۹۴) و در برخی از پژوهش‌ها به بررسی اخلاق حرفه‌ای (فاسمی‌سیجانی، ۱۳۹۹) در معماری سنتی پرداخته‌اند. در اغلب پژوهش‌های انجام‌یافته اخلاق حرفه‌ای و اخلاق اسلامی در بنای معماری در معماری سنتی مورد توجه بوده است؛ لذا این پژوهش با توجه به نقش کلیدی آموزه‌های اخلاق اسلامی در ارتقای اخلاق‌مداری معماران، به دنبال تبیین بایدها و نبایدهای اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت مهندسان معمار در فرایند طراحی و تولید اثر معماری بوده و در پی پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است:

- اصول و مؤلفه‌های مستخرج از اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت مهندسان معمار در حرفه معماری کدام‌اند؟
- این مؤلفه‌ها چه نقشی در ترویج رفتار صحیح اخلاقی در فعالیت حرفه‌ای معماران دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

فرایندها و محصولات معماری سؤالات اخلاقی عمیقی را ایجاد می‌کنند (Fox, 2009). بررسی مطالعات مرتبط با اخلاق معماری نشان می‌دهد که اکثر انتقادات اخلاقی منتشر شده در ارتباط با معماری، بر روی محصول معماری متمرکز شده‌اند و نه فرایند استفاده شده برای تولید آن (Ostwald, 2010: 393). این در حالی است که معماری را می‌توان؛ مانند هر رشته حرفه‌ای دیگر بر اساس اخلاقیات تعریف کرد (eldeen, 2004: 3). مطالعات انجام شده پیرامون موضوع اخلاق معماری، توسط محققین خارجی و داخلی نشانگر اهمیت اخلاق در معماری است. در ادامه به برخی از پژوهش‌های انجام شده توسط محققین خارجی اشاره شده است.

از نظر پژوهش (Fraser et al, 2023) طراحی مسئولانه باید به‌عنوان یک تعهد اخلاقی در حرفه معماری گنجانده شود و چارچوب اخلاقی حرفه معماران باید در ارتباط با نیازهای جامعه و زمین تجدیدنظر شود. پژوهش (Khoury, 2021)، با بررسی موضوع اخلاق در عملکرد حرفه‌ای معماری پایدار، فهرستی از اقدامات اخلاقی را که معماران باید در طراحی پروژه‌های پایدار در بافت شهری در نظر بگیرند را مورد تأکید قرار داده است.

پژوهش انجام‌یافته توسط (Almaamouri, 2019)، به بررسی مفهوم مسئولیت اخلاقی در فرآیند تمرین معماری پرداخته است. پژوهش (haji et al, 2013)، با بررسی تأثیر معماری بر ادراک اخلاقی، به این نتیجه رسیده است که باتوجه‌به تأثیر ادراک اخلاقی بر مسئولیت اخلاقی، معماری نیز بر مسئولیت‌پذیری اخلاقی تأثیر قابل‌توجهی می‌تواند داشته باشد. پژوهش (Fox, 2009) به مغفول ماندن اخلاق در رشته معماری اشاره کرده و خاطر نشان می‌کند که اخلاق سنتی انسان‌محور بوده و امروز باید اخلاقی بوم‌محور و زیست‌محور باشد. در پژوهش انجام‌یافته توسط (Illies & Ray, 2009)، اخلاق معماری در شش حوزه؛ الف) رفتار حرفه‌ای در روند تولید معماری، ب) این که کارکرد یا هدف بنا، اخلاقاً مورد قبول است یا نه ج) تأثیر بنا بر طبیعت، د) تأثیر بنا بر سلامتی و ایمنی انسان‌ها، ه) تأثیر بنا بر رفتار انسان، و) فراهم‌آوردن معانی فرهنگی و نمادین از طریق انتخاب فرم، رنگ، مصالح و سبک بررسی شده است. اسپکتور^۲ در کتاب «معمار اخلاق-مدار» با پرداختن به اخلاق حرفه‌ای در معماری، نسبت ارزش-های اخلاقی و معماری را در قالب سه عنصر تعریف ویتروویوسی تشریح کرده است (Spector, 2001). هریس^۳ نیز در کتاب خود، وظیفه اخلاقی معماری را نه پیروی از اصول اخلاقی متعارف، بلکه توانا ساختن آدمی بر یافتن روشی نو برای زیستن می‌داند (Harries, 1997).

پیگیری پژوهش‌های انجام‌یافته توسط محققین داخلی در حوزه اخلاق و ارتباط آن با معماری، بیانگر تعمیق اخلاق و ارزش‌های اخلاقی در بینش و منش معماران سنتی و به‌تبع آن در معماری گذشته بوده است (مرادی نسب و هاشمی، ۱۴۰۰). با این وجود ارتباط فعالیت حرفه‌ای با شایستگی‌های اخلاقی معماران در معماری معاصر ایران مورد تردید قرار گرفته است (حجت، ۱۳۹۱: ۲۱۹؛ قیومی‌بیدهندی، ۱۳۹۰: ۱۱۴ و ۱۱۵).

در قسمتی از کتاب ارزش‌های اخلاقی در معماری و شهرسازی (نصر، ۱۴۰۱)، اخلاق حرفه‌ای در معماری و شهرسازی با تأکید

بر آموزه‌های اسلامی بیان شده است. این کتاب با هدف رهیافتی به‌سوی اصول ارزشی اخلاق حرفه‌ای و اصول رفتار حرفه‌ای اخلاق مدارانه در معماری و شهرسازی نگاشته شده است. بر اساس پژوهش (مولائی و غفاری، ۱۴۰۱) رعایت قواعد فقهی، اخلاقی و حقوق شهروندی در پروژه‌های عمران شهری در سطح پایینی قرار دارد. پژوهش (عباسی و بمانیان، ۱۴۰۱) به استخراج منطقی اصول از قرآن کریم به‌منظور خلق معماری اخلاق‌مدار پرداخته است. بر اساس پژوهش (برادران توکلی و همکاران، ۱۴۰۱)، اشتراکات معناداری میان وجوه سبک زندگی اسلامی با وجوه اخلاق حرفه مهندسی وجود دارد. در پژوهش (قاسمی‌سیجانی، ۱۳۹۹)، دو دسته مؤلفه اخلاق حرفه‌ای از منظر استادکار با عنوان؛ الف) مرتبط با کار و ساخت بنا و ب) مرتبط با تربیت شاگرد شناسایی شده است. در پژوهش (مرادپور و همکاران، ۱۳۹۸)، رابطه بین اخلاق فضیلت‌گرا با معماری سنتی و نسبت اخلاق کانتی با معماری معاصر تشریح شده است. بر اساس پژوهش (پورمند و همکاران، ۱۳۹۴)، توجه به ارزش‌های اخلاقی در روند ساخت و زمان بهره‌برداری در معماری سنتی در حوزه‌های طبیعت، وحدانیت و انسانیت قابل‌پیگیری است. اکثر پژوهش‌های انجام‌یافته، اخلاق را در معماری سنتی موردتوجه قرار داده‌اند. در برخی از پژوهش‌ها نیز بر اهمیت بالای اخلاق حرفه‌ای در دفاتر طراحی و شرکت‌های مشاور در ایران تأکید شده است (سیمونی و عباسی، ۱۳۹۹؛ عشرتی و جم، ۱۴۰۲).

این پژوهش به دنبال بررسی جایگاه اصول اخلاق حرفه‌ای در فعالیت حرفه‌ای معماران با تکیه بر آموزه‌های اسلامی است.

۳. روش تحقیق

روش تحقیق از نوع استدلال منطقی بوده و برای گردآوری اطلاعات نیز از روش کتابخانه‌ای و اسنادی بهره گرفته شده است. برای انجام پژوهش داده‌های اخلاقی از آیات و روایات و کتب اندیشمندان اسلامی استخراج شده و به تحلیل و تبیین آن در فرآیند طراحی و تولید معماری پرداخته شده است (تصویر ۱).

هدف پژوهش	• تبیین و چستی اصول اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت حرفه ای مهندسان معمار
سؤال پژوهش	• اصول و مؤلفه های مستخرج از اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت مهندسان معمار کدام اند؟ و چه نقشی در فعالیت حرفه ای معماران دارند؟
روش پژوهش	• روش گردآوری اطلاعات: کتابخانه ای و اسنادی • روش تحلیل و داوری: استدلال منطقی
مسیر پژوهش	• بررسی پیشینه و تعریف مفاهیم (اخلاق، اخلاق اسلامی، اخلاق حرفه ای ...) • استخراج اصول اخلاقی • تبیین اخلاق حاکم بر فعالیت حرفه ای معماران

تصویر ۱. مسیر مطالعاتی پژوهش

۴. مبانی نظری

۴-۱. اخلاق

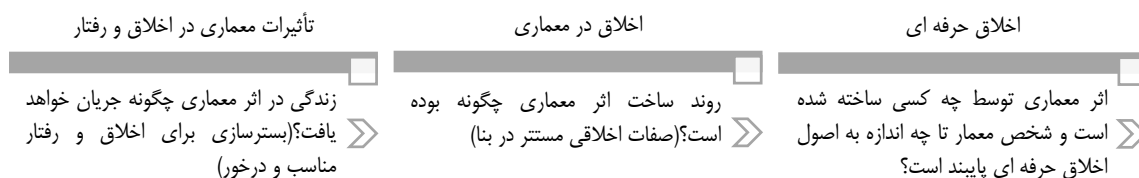
اخلاق مجموعه‌ای از صفات انسانی است که از خلیات درونی انسان ناشی می‌شود. اخلاق در لغت به معنای مجموعه عادت‌ها و رفتارهای فرهنگی پذیرفته شده میان مردم یک جامعه؛ رفتار، خلق و خوی، خوی‌های پسندیده و... آمده است (انوری، ۱۳۸۱: ۲۹۱). اخلاق در اسلام متکی بر قرآن، مکتوبات و سخنان پیامبران الهی، عارفان و حکیمان است (مطهری، ۱۳۸۷: ۷). از نظر علامه طباطبایی، سرچشمه اخلاق اسلامی توحید است (نبلی و کرباسی زاده، ۱۳۹۱: ۶۲) و از نظر اسلام، عملی اخلاقی است که به انگیزه جلب رضایت الهی صورت پذیرد (همان: ۶۳). از مجموعه تعاریف حکیمان اسلامی از اخلاق چنین بر می‌آید که اخلاق با سازندگی روحی و معنوی و تهذیب باطن انسان در ارتباط است و استخراج اخلاق از آموزه‌های اسلامی و کاربرد آن در زندگی فردی و جمعی و محیط‌های حرفه‌ای شغلی می‌تواند زمینه‌ساز سعادت و کمال انسانی باشد.

۴-۲. اخلاق حرفه‌ای

اخلاق حرفه‌ای شاخه‌ای از اخلاق کاربردی است که به مباحث اخلاقی در حرفه می‌پردازد. صاحبان حرفه از دانش اخلاق دو توقع دارند: یکی بیان نظام‌مند مسئولیت‌های اخلاقی در حرفه و دیگری، تشخیص دقیق و حل اثربخش مسائل اخلاقی در آن حرفه (قراملکی، ۱۳۸۷: ۲۵). تحلیل اخلاق حرفه‌ای نیازمند تحلیل اخلاق و حرفه است. اخلاق همان‌طور که پیشتر توصیف آن شد، مجموعه‌ای از صفات روحی و باطنی انسان است. عام‌ترین کاربرد حرفه به معنای پیشه، شغل و کسب و کار است. حرفه‌ای کسی است که توانمندی خود را در پایبندی به قانون و نظام‌مندی حرفه می‌داند، می‌سازد، تقویت می‌کند و حفظ می‌کند. او خودشناسی، خودسازی و خودباوری را لازمه حرفه‌ای شدن و حرفه‌ای ماندن می‌داند (همان).

۴-۳. اخلاق در حرفه معماری

پاسخ به این پرسش‌ها که اثر معماری را چه کسی و با چه حدی از پایبندی اخلاقی و اعتقادی ساخته است و روند ساخت اثر معماری چگونه بوده و چه مفاهیم و اصول اخلاقی در آن مستتر است و چگونه زندگی در آن جریان خواهد داشت، نشانگر ارتباط اخلاق با معمار و اثر معماری است (تصویر ۲).

تصویر ۲. حوزه‌های ارتباط اخلاق و معماری

حرفه‌ای) توجه ویژه دارد که دلیل آن، اول وجود انواع بی-اخلاقی‌ها توسط افراد حرفه‌ای و دوم نقش مهم اخلاق در اعتدالی حرفه معماری است. فعالیت معماران به‌عنوان یک

این پژوهش بااهمیت قائل‌شدن به ماهیت و شرایط حرفه‌ای و مهندسی معماری، به نقش اخلاق در حرفه معماری (اخلاق

حکایت از بی‌توجهی به ارزش‌های اخلاقی در حیطه وظایف همه عوامل دخیل در فرایند ساخت و تولید معماری دارد (جدول ۱).

جدول ۱. برخی بی‌توجهی‌ها در اصول اخلاق حرفه‌ای در حیطه‌های مختلف معماری معاصر ایران

اخلاق حرفه‌ای	نمود در معماری معاصر
اخلاق مهندسی	عدم انجام تعهدات قانونی و شرعی (وفاداری به چارچوب‌های قانونی)، ترجیح منافع شخصی بر منافع ملی و عمومی / عدم توجه به رفاه، نشئت، شادی و سلامت جامعه / انجام کار با انگیزه صرفاً مادی / سودجویی / تعارض منافع (نصر، ۱۴۰۱)
اخلاق مدیریت/قانون‌گذار	عدم و کمبود ضوابط و ساز و کارهای طراحی شهری / عدم کنترل نقشه و پایان کار توسط شهرداری (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۶۰) / عدم وجود معیار مادر در عرصه قانون-گذار، عدم قابل‌اعتماد بودن قانون لازم‌الاجرا و امکان تغییر آن به‌سادگی و تحت هر شرایطی (کرباسی، ۱۳۹۱: ۶۲) / عدم وجود چارچوب‌های مرجع و یا الگوهای عملیاتی همسانی برای تدوین ابزارهای گوناگون هدایت و کنترل توسعه کالبدی (کلکار، ۱۳۸۷: ۵۲) / ضعف و گسست در نحوه مدیریت و سیستم صدور پروانه و کنترل ساختمان (خلاف در نظارت و صدور پایان کار و...) / تراکم‌فروشی
اخلاق طراحی	هنرنمایی اغراق‌آمیز برخی از طراحان (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۲) / تقلید سطحی از شکل و ظاهر گذشته معماری ایرانی (حجت و آقا لطفی، ۱۳۸۹: ۳۵) / عدم توجه به فرهنگ و هویت زمینه طراحی (معماری ایرانی) / عدم توجه به نظر و نیازهای مخاطب در تولید معماری برای وی (تعامل کارفرما و معمار)
اخلاق کارفرما/مخاطب	حاکمیت فرهنگ بسازفروشی (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۶۰) / اعمال سلیقه بیش از حد مالک یا کارفرما (سلیقه بازاری) (حجت و آقا لطفی، ۱۳۸۹: ۳۰؛ پاکزاد، ۱۳۸۲: ۶۰) / تنوع‌طلبی افراطی، تجمل‌دوستی، احساس تفاوت با دیگران (حجت و آقا لطفی، ۱۳۸۹: ۳۹) / عدم توجه و آگاهی کافی از فرهنگ و هویت معماری ایرانی / عدم تعامل کارفرما با معمار (همان: ۳۳)
اخلاق نظارت	عدم دخالت مهندسين در طراحی و اجرا (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۲) / عدم نظارت مناسب و به‌موقع بر ساختمان‌های در حال اجرا / سهل‌انگاری در نحوه نظارت طبق مراحل مدون در آیین‌نامه‌ها / خلاف در نظارت
اخلاق پیمانکاری/اجرا	هزینه‌های زیاد مصالح (زرکش، ۱۳۸۹: ۴۵) / عدم تعامل پیمانکار، ناظر و کارفرما (بسکی، ۱۳۷۷: ۵۹) / عدم استفاده از مواد و مصالح مناسب و به‌جا برای اجرا / عدم استفاده درست و مناسب از مواد و مصالح (اسراف و هدر دادن مواد و مصالح ساختمانی) / استفاده از افراد

مهندس به تولید ساختمان و فضاهای شهری اطراف آن ختم می‌شود که تأثیر مستقیم بر زندگی ساکنان آن دارد؛ بنابراین پابندی به اخلاق در آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. عمده فعالیت حرفه‌ای معماران در ایران در حوزه طراحی، نظارت و اجرا و در قالب اشخاص حقیقی یا حقوقی انجام می‌پذیرد. اظهارنظر بزرگان معماری کشور و پژوهش‌های انجام شده در حیطه اخلاق معماری حاکی از وجود بحران‌های اخلاقی در عمل معماران در فرایند طراحی و تولید معماری در خدمات حرفه‌ای است. عدم نظارت مناسب بر ساختمان‌ها، ضعف در نحوه طراحی و مدیریت، عدم استفاده درست از مواد و مصالح، برقراری روابط غیرقانونی برای اخذ پروژه‌ها و... از جمله بی‌اخلاقی‌ها در فرایند ساخت‌وساز است. نبود اخلاق حرفه‌ای در معماری امروز باعث ایجاد بحران‌های اخلاقی شده و عمل حرفه‌ای معماران با ویژگی‌های اخلاقی و اعتقادی آنان ارتباطی ندارد (حجت، ۱۳۹۱: ۲۱۹). از طرفی توسعه ساخت‌وساز غیرمجاز را می‌توان نتیجه اقدامات مدیریت شهری دانست (اسمعیل‌پور و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۹). وجود انواع مسائل اخلاقی در ارکان مدیریت شهری و ساخت‌وساز کشور از جمله شهرداری و سازمان نظام‌مهندسی موجب شکل‌گیری انواع تخلفات ساختمانی شده است. تعارض منافع، کسب سود فردی و ناکارآمدی قوانین و ضوابط، ساختارهای ساخت‌وساز کشور را با مشکل روبه‌رو کرده است (همان: ۲۰).

معماری به‌عنوان یک حرفه فقط به معمار محدود نمی‌شود. انجام عمل اخلاقی در معماری و رعایت اصول اخلاقی ساخت‌وساز منوط به اخلاقی عمل کردن همه مشارکت‌کنندگان در فرایند طراحی و ساخت اثر معماری از جمله؛ معمار، کارفرما، مشاوران، پیمانکاران و برنامه‌ریزان است؛ بنابراین، اخلاق نه‌تنها یک الزام برای معمار، بلکه یک الزام برای همه اعضای درگیر در ساخت‌وساز است (Khoury, 2021: 44). رعایت اصول اخلاقی در سازمان‌ها و نهادهای بالادست مثل شهرداری و نظام‌مهندسی در جاری‌شدن اخلاق در اعضا و افراد زیرمجموعه آن از اهمیت مضاعف برخوردار است. چراکه در یک سیستم معیوب که اصول اخلاقی در آن جایگاهی ندارد، افراد اخلاقی‌مند در انجام عمل اخلاقی دچار مشکل خواهند شد. پژوهش‌های انجام شده در حیطه اخلاق حرفه‌ای در معماری معاصر ایران

اخلاق شرط لازم برای یک زندگی سالم در حوزه فردی و اجتماعی است و از سوی دیگر معماری می‌تواند به واسطه رابطه مستقیم آن با زندگی و پتانسیل‌های کارکردی فضایی آن، بستری مهم در جهت‌دهی به کنش‌ها و رفتارهای اخلاقی مثبت در زندگی روزمره باشد. معماران و مهندسان با سه زمینه مختلف اخلاقی در ارتباط‌اند: اخلاق فنی که درباره تصمیم‌های فنی و علمی اخذ می‌شود، اخلاق حرفه‌ای که با سایر مهندسان، مدیران و کارمندان و کارگران مرتبط است و اخلاق اجتماعی که مربوط به تعهدات ملی و میهنی و جامعه انسانی است (بهادری‌نژاد، ۱۳۸۶). معماری به‌عنوان یک حرفه مهندسی و دارا بودن جنبه هنری باید تابع مقررات اخلاقی باشد. مقرراتی که با توجه به اصول معماری بر اساس جهان‌بینی توحیدی و شریعت انسانی وضع شده است (برادران توکلی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳). آموزه‌های اسلامی می‌تواند مجموعه‌ای از اصول و مؤلفه‌های اخلاقی را برای کاربری در حرفه معماری در اختیار ما قرار دهد. قرآن و احادیث مهم‌ترین منبع استنباط اصول اخلاقی به شمار می‌رود؛ لذا در جدول ۳ مصادیق متنوعی از این اصول را که ارتباط نزدیکی با حرفه معماری دارد، با رجوع به آیات و روایات و کتب اخلاق اندیشمندان اسلامی، استخراج شده است (جدول ۲).

بی‌تجربه و کم‌مهارت/ عدم استفاده مناسب از تجهیزات و ماشین‌آلات در اختیار گرفته شده

اخلاق مشاوران
عدم هماهنگی و همکاری معمار و مهندس سازه و بقیه مهندسين (زرکش، ۱۳۸۴: ۴۳) / ابهام در مرحله انتخاب مشاوران و عقد قرارداد و نداشتن وحدت رویه در کار مهندسان مشاور (کلکار، ۱۳۸۷: ۵۲) / قراردادهای غیرقانونی (دبیا، ۱۳۸۲: ۱۲) / رقابت ناسالم، نظام نامناسب ارجاع کار از جمله در زمینه تحمیل قراردادهای ناعادلانه از سوی دولت، نحوه رسیدگی به طرح‌ها، نحوه پرداخت حق‌الزحمه‌ها (بسکی، ۱۳۷۷: ۴۱)

اخلاق زیست‌محیطی / توسعه پایدار
بحران‌های زیست‌محیطی و انرژی / عدم توجه به نیاز نسل آینده، کره زمین و زیست‌بوم / عدم آگاهی دانشجویان از روش‌های طراحی پایدار، نیاز آینده بشر، اکولوژی، منابع محیطی، توانایی‌های معماری بومی و رابطه آن با معماری جدید و تأثیر عوامل اجتماعی و اقتصادی بر طراحی / بی‌توجهی به توسعه بر مبنای ارزش‌های والای انسانی و سوق نسل حاضر و آینده به سوی تحقق این ارزش‌ها / تسلط، استثمار و غلبه بیش از حد انسان بر طبیعت / بی‌توجهی به فضای سبز (کمبود فضای سبز) / عدم توجه به انسان / توزیع نامتعادل منابع.

۴-۴. اخلاق اسلامی حاکم بر فعالیت حرفه‌ای معماران

جدول ۲. استخراج مؤلفه‌های اخلاق اسلامی از آیات، روایات و کتب اخلاق اندیشمندان

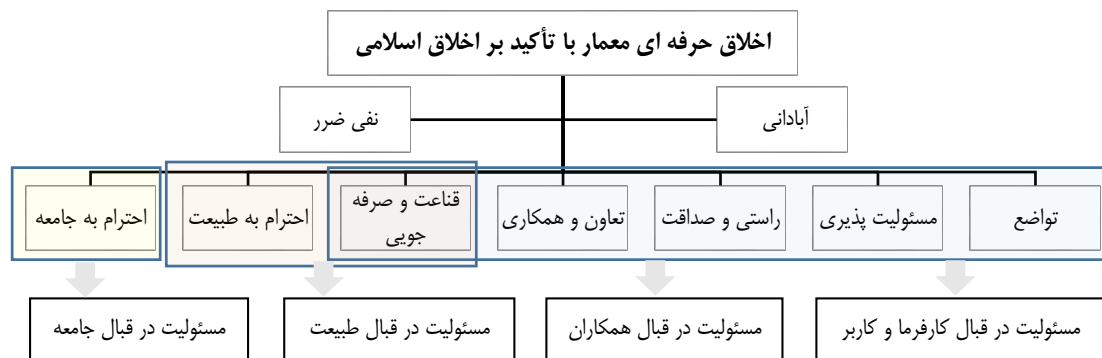
مؤلفه	تواضع و خشوع	تعهد و مسئولیت‌پذیری	راستی و صداقت	تعاون و همکاری	قناعت و صرفه-جویی	احترام به همسایگان و جامعه	احترام به طبیعت
منبع طباطبائی، ۱۳۵۶	ص ۴۹		ص ۲۲	ص ۳۵		ص ۱۷	
مشکینی، ۱۳۸۳	ص ۱۶۳		ص ۹۴		ص ۱۵۳		
مطهری، ۱۳۶۷			ص ۲۷۱		ص ۲۵۷	ص ۱۷: ۲۳۷	
انصاریان، ۱۳۸۲	ص ۳۵۰	ص ۱۰۶؛ ۱۴۱			ص ۱۰۶		
زهج‌الفصاحه قرآن کریم	حدیث ۱۱۸۵	حدیث ۳۲۱	حدیث ۱۹۷۶	حدیث ۱۹۸۰	حدیث ۲۳۸۳		
	لقمان ۱۸	انعام ۱۶۴	توبه ۱۱۹	مائده ۲	انعام ۱۴۱	نساء ۳۶	بقره ۲۰۵

انسان‌ساخت و نفی تعدی به حقوق یکدیگر وضع کرده است که در فعالیت حرفه‌ای معماران در نظام ساخت‌وساز کشور قابل‌پیگیری است. نگاهی به اصول استخراج شده نشان می‌دهد

تعالیم اسلامی از طرفی انسان را به عمران و آبادی^۴ زمین دعوت کرده و از سویی دیگر بر اساس قواعد اخلاقی متنوع، اصولی مبتنی بر عدم ضرر^۵ و آسیب رساندن به محیط طبیعی و محیط

می‌کنند و همچنین توجه به محیط‌زیست طبیعی و عوامل فیزیکی موجود در آن و توسعه و معماری پایدار باید در اولویت کار معمار باشد (Collier, 2006: 308). چراکه هر تصمیم طراحی که در طول فرایند طراحی گرفته می‌شود، می‌تواند یک تجربه مثبت یا منفی را در محیط طبیعی و مصنوعی ایجاد کند. در ادامه به تشریح مؤلفه‌های اخلاقی و مصادیق آن در حرفه معماری پرداخته شده است.

که این اصول را می‌توان در چهار سطح مسئولیتی: الف) در قبال کارفرما و کاربران، ب) در قبال همکاران و عوامل اجرایی، ج) در قبال جامعه و د) در قبال طبیعت دسته‌بندی کرد (تصویر ۳). مسئولیت و تعهد مناسب معمار نیازمند شایستگی، اخلاق و خدمات بی‌طرفانه، نه تنها برای مشتری بلکه برای منافع عمومی است. معمار مسئول طراحی ساختمان‌هایی است که موجب حفاظت بهداشت، امنیت و رفاه کسانی که از آن استفاده

تصویر ۳. مدل مفهومی پژوهش

۴-۵. تواضع

تواضع به معنی فروتنی، افتادگی، خضوع و شکسته‌نفسی است (مولائی و غفاری، ۱۴۰۱: ۱۵۳) و با عدم زیاده‌روی و اغراق در خصوصیات و مزیت‌ها تعریف می‌شود. به اعتقاد علامه طباطبائی، تواضع حقیقی، تواضعی است که تنها در مواجهه با مردم و رفتارهای بیرونی خلاصه نشود و انسان در درون خویش و در مواجهه با خداوند قلباً احساس تذلل و خاکساری کند. به عبارتی تواضع حقیقی، تواضعی است که از یک فروتنی درونی نشئت گرفته باشد (طباطبائی، بی‌تا، جلد ۱۵: ۲۳۱). تواضع درونی و تشخص در برابر پروردگار به جای تشخص در برابر مردم رویکردی است که در فتوت‌نامه‌ها هم دیده می‌شود (ناری‌قمی و ممتحن، ۱۳۹۹: ۲۳۱): «فتیان با معیار قرار دادن حدیث «الکاسب حبیب‌اله» قیام به مهارت یافتن در پیشه و حرفه‌ای را برای خود فریضه می‌دانستند» (ندیمی، ۱۳۷۵: به نقل از همان: ۲۳۱). این تواضع بیانگر انجام کار براساس رضای خدا و نه انگیزه‌های سودآوری و خودنمایی است. به نظر می‌رسد تواضع در دوران معاصر جای خود را به ریا و تظاهر داده است و معماری وسیله‌ای برای خودنمایی و هنرنمایی اغراق‌آمیز برخی از

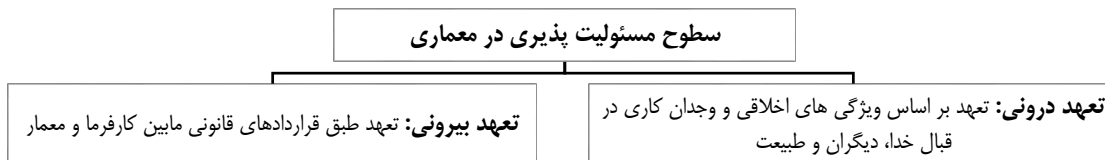
طراحان و معماران شده است (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۲). از منظر رشد دینی؛ خودنمایی، تکبر و خودبینی مذموم بوده و در آیات مختلف قرآن نهی شده است. براین‌اساس هرگونه برتری‌جویی و خودبزرگ‌بینی معماران در حرفه خود علی‌الخصوص در فعالیت‌های گروهی پسندیده نیست و در طراحی بناها و ساختمان‌ها نیز تشخص فرمی و کالبدی آثار صرفاً برای تمایز و خودنمایی معمار جایز نمی‌باشد.

۴-۶. تعهد و مسئولیت‌پذیری

تعهد از ریشه واژه عهد و در معنای اسمی به معنای تکلیف و وظیفه حقوقی است که شخصی در برابر دیگری بر عهده دارد و در معنای اسم‌مصدری به معنای بر عهده گرفتن انجام یا ترک کاری است (جعفری خسروآبادی، ۱۳۹۶: ۹۱). مفهوم مسئولیت در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم تعهد است. مسئولیت رویکردی به ملاحظات اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و حفاظت از منافع ذی‌نفعان است. مسئولیت‌پذیری علاوه بر عمل به تعهدات قانونی، تعهدی درونی در قبال خدا، جامعه و طبیعت است. معمار مسئولیت‌پذیر، بایستی طبق قرارداد بر تعهدات قانونی خود در حیطه‌های طراحی، نظارت یا اجرا پایبند باشد. علاوه بر آن معمار

معماری، عملی مشارکتی و گروهی و در ارتباط با انسان‌ها و طبیعت است، در قبال جامعه و محیط‌زیست مسئولیت‌پذیر باشد (تصویر ۴).

باید دارای تعهدات اخلاقی و وجدانی باشد و با تمرکز بر مسئولیت حرفه‌ای در خدمت منافع عمومی و انسانی باشد. معمار بایستی در حیطه رفتارهای فردی و شخصی پاسخگویی تصمیمات طراحی و اعمال خود بوده و به‌واسطه اینکه حرفه

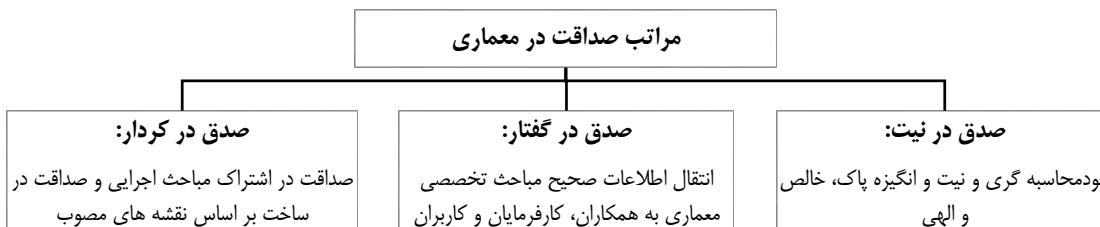

تصویر ۴. سطوح مسئولیت‌پذیری در معماری

زبان او تطابق لازم را پیدا کند. علاوه بر این صداقت در عمل نیز بایستی ظهور یابد (معارف، ۱۳۹۳: ۲). صداقت و راستگویی می‌تواند با ایجاد اعتماد در طرفین، باعث تعاملات مثبت بین معمار (عوامل طراحی)، کارفرما و کاربران معماری شده و زمینه‌ساز مشارکت افراد در فرایند طراحی باشد. از مصادیق مهم صداقت برای معماران عدم اظهار نظر اشتباه و گمراه‌کننده در حیطه تخصص خود است. به عبارتی معماران بایستی مشاوره و راهنمایی واقعی و بی‌طرفانه به کارفرمایان خود بدهند و در حیطه صلاحیت و تخصص خود به اظهار نظر و انجام خدمات حرفه‌ای بپردازند. معماران در فرایند طراحی و ساخت بایستی تمام مراتب صداقت؛ یعنی صداقت در نیت، صداقت در گفتار و صداقت در رفتار و کردار را مطابق با (تصویر ۵) رعایت نمایند.

۴-۷. راستی و صداقت

صداقت و راستی، از صفات والای اخلاق اسلامی است (طباطبائی، ۱۳۵۶: ۲۲)، و از نظر قرآن وعده‌های خداوند حق و سخن او راستگوترین قول است^۷ و راستگویان و راست‌کرداران همنشین با پیامبران، شهیدان و صالحان بوده و مشمول برخوردار از نعمت الهی گشته‌اند^۸. صدق در لغت به معنی راستگویی و در مقابل کذب و دروغگویی است. در مفهوم شناسی صدق، راستگویی به ظاهر، امری زبانی است؛ اما به واقع تحقق آن از عزم و اراده انسان مبنی بر راستگویی بر می‌خیزد؛ به عبارتی هر انسانی با دو زبان سر و کار دارد: زبان حال و زبان قال. اصل صدق و راستگویی تطابق زبان حال و زبان قال است. تحقق ایمان در شخصیت انسان در شرایطی است که قلب و

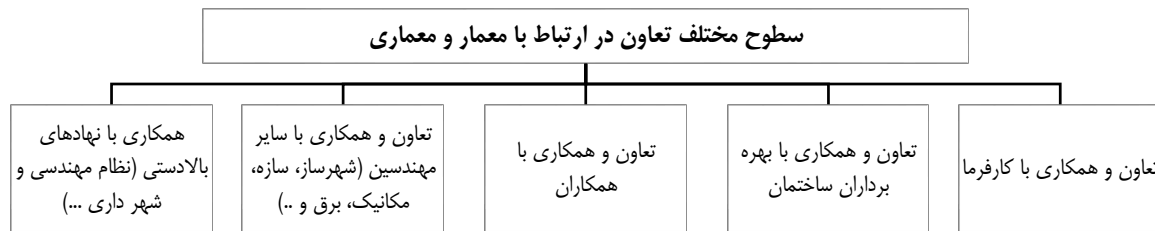
تصویر ۵. مراتب صداقت در معماری

به مفهوم همیاری، همکاری و یاری کردن، به خوبی می‌تواند پاسخگوی مفهوم طراحی مشارکتی در معماری باشد. در گذشته بخش عمده روند ساخت یک بنا از طراحی گرفته تا تزیینات و مدیریت اجرا زیر نظر یک استاد معمار به انجام می‌رسید (قیومی‌بیدهندی، ۱۳۹۰: ۹۹) که با شروع دوران مدرن، تحولات دوران صنعت موجب تقسیم وظایف معمار شد. در این روند علاوه بر تخصصی‌شدن وظایف شخص معمار در قالب طراح، ناظر، مجری و... مهندس سازه، مکانیک و دیگر

۴-۸. تعاون

تعاون یکی از مؤلفه‌های اخلاق اسلامی است (طباطبائی، ۱۳۵۶: ۳۵). تعاون از ماده «ع و ن» است که در اصل به معنای نصر و یاری است. تعاون به معنای مشارکتی (کمک کردن همزمان شخص یا گروه به شخص یا گروه دیگر) می‌باشد (فیومی، بی‌تا، جلد ۲: ۴۳۹). تعاون مستحصل از آیه ۲ سوره مائده^۹، است و مؤمنان را به تعاون و همکاری با همدیگر فراخوانده است. تعاون

تخصص‌ها وارد طراحی و اجرای بنا شدند. اینکه یک معمار چگونه بتواند در تعاملی دوستانه و در فضایی اخلاقی و به‌دوراز منفعت و سود شخصی با کارفرما، کاربران و کلیه عاملان دخیل

تصویر ۶. سطوح مختلف تعاون در ارتباط با معمار و معمار

اصول اخلاق عملی اسلام و به معنای مطلوب‌ترین نحوه بهره‌برداری از منابع در دسترس و مدیریت زندگی فردی و اجتماعی بر اساس امکانات موجود است (نقی‌زاده، ۱۳۸۱: ۴۳). اسراف در معماری در دو بعد هزینه‌های ساخت‌وساز و هزینه‌های ناشی از انرژی موردنیاز برای سرمایش و گرمایش ساختمان در حین بهره‌برداری قابل‌پیگیری است. براین‌اساس معمار در مرحله طراحی، می‌تواند با انتخاب طرح فرمی مناسب و اقلیمی، مصالح متناسب با اقلیم، جای‌گذاری مناسب پنجره‌ها برای دریافت نور و گرمایش خورشیدی، تهویه‌مطبوع و... هزینه‌های سرمایش و گرمایش ساختمان را در زمان بهره‌برداری پایین آورده و استفاده از تأسیسات حرارتی و برقی را کاهش دهد. از دیگر مصادیق این اصل در حوزه طراحی را می‌توان در تجمل‌گرایی و خودنمایی برخی معماران در طراحی پر هزینه و تزئیناتی فضاهای داخلی و نمای بیرونی ساختمان‌ها مشاهده کرد که منجر به ترویج مدگرایی و اشرافی‌گری در مخاطب معماری شده است. از مصادیق این اصل در حیطه نظارت و علی‌الخصوص اجرا نیز می‌توان به وظایف معمار در برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه به‌نحوی که از اسراف و صرف هزینه‌های اضافی در حین ساخت-وساز جلوگیری شود.

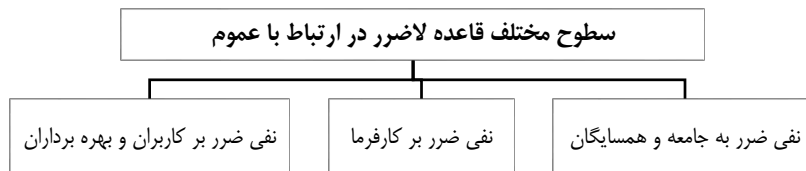
مصرف در حد کفاف شامل نیازهای ضروری و معقول افراد می‌شود و در برابر آن مصرف مسرفانه است که عبارت است از هرگونه مصرفی فراتر از حد کفاف. طبق این قاعده مصرف انسان مسلمان بایستی در حد کفاف باشد. مصداق این اصل را در طراحی معماری می‌توان در تأمین حداقل‌های ضروری و ضوابط و استانداردها در طراحی فضاهای زندگی و الگوهای کالبدی و همچنین طراحی بر اساس حداقل سرانه موردنیاز برای

مشورت و همکاری بین معماران و سایر مهندسان ساختمان و توجه به خواسته‌های کارفرما و نیازهای کاربران و نظرات آنان، از اصول مهم و بنیادی اخلاق اجتماعی و سازمانی است. باتوجه‌به اینکه محصول عمل معماری به‌عنوان ظرف زندگی، تأثیر عمیق بر بهره‌برداران و استفاده‌کنندگان آن دارد (قیومی-بیدندی، ۱۳۸۵: ۱۲)، لذا مشارکت و هم‌فکری وی در فرایند طراحی ضروری است. ارتباط معمار به‌عنوان طراح، و کارفرما (بهره‌بردار) به‌عنوان مخاطب اصلی معماری در طول تاریخ نگرش‌های مختلفی به خود دیده است؛ از ارتباط تنگاتنگ مالک با معمار در طراحی سنتی (علی‌الحسابی و زمانی، ۱۳۸۹: ۳۴) تا خودمختاری معمار در دوران مدرن (پالاسما، ۱۳۸۵) و نظریه-های مشارکتی جدید (علی‌الحسابی و زمانی، ۱۳۸۹) از رویکردهای متفاوت در تعامل عاملین معماری در فرایند طراحی بوده است. توجه بیش از حد به هر یک از این دیدگاه‌ها می‌تواند راه و روش معماری را تحت تأثیر قرار داده و مسائل اخلاقی پدید آورد. به همان اندازه که مشکل خودسری معمار در معماری یک مشکل اخلاقی است (Harries, 1983: 20)، معماری مشارکتی و دخالت بیش از اندازه بهره‌بردار در فرایند طراحی نیز می‌تواند منجر به ایجاد سلیقه بازاری و مدگرایی (حجت و آقا لطفی، ۱۳۸۹) در معماری شود. درهرحال تعاون و همکاری بین معمار و سایر عاملین مرتبط با معماری از اصول ضروری در فرایند طراحی و ساخت معماری است.

۴-۹. قناعت و صرفه‌جویی

نهی از اسراف به‌صورت عام در آیات قرآنی متعدد آمده است.^{۱۰} نقطه مقابل اسراف، صرفه‌جویی و قناعت است. قناعت یکی از

آمده است: همه موجودات مخلوق خداوند هستند و تنها تفاوت بین انسان‌ها و امت‌ها در نزد خداوند، میزان تقوا است^{۱۱}. آشکارترین مصداق احترام به مردم و علی‌الخصوص همسایگان در معماری و شهرسازی را می‌توان در قاعده فقهی اخلاقی لاضرر جست‌وجو کرد. به‌موجب این قاعده هرگونه واردآوردن ضرر، زیان و خسارتی در جسم، شخصیت، مال یا موقعیت دیگران ممنوع است. بر اساس این قاعده ساخت بنا در هر ملکی بایستی، مبتنی بر اصولی باشد که اشرافیت، سایه‌اندازی و هر نوع ضرر بر همسایگان آن و عموم مردم مرتفع شود و از طرفی معماران و دست‌اندرکاران طراحی و فرایند ساخت، طوری عمل کنند که علاوه بر رعایت حقوق همسایگی، هیچ ضرری بر کارفرما و کاربران بنا از لحاظ طراحی و ساخت اعمال نشود (تصویر ۷).

تصویر ۷. سطوح مختلف قاعده لاضرر در ارتباط با عموم

اندازه پارکینگ، راهروها، رمپ‌ها، آسانسور و ارتفاع پله‌ها از جمله موارد مهم در دسترسی آسان به ساختمان است. علاوه بر آن طراحی و جای‌گذاری مناسب فضاهای مختلف عمومی و خصوصی و دقت در متناسب بودن انواع عملکردها با شیوه زندگی و نوع فعالیت فضا می‌تواند مصداق دیگری از توجه به اقصا در مختلف در استفاده آسان از کاربری‌های مختلف باشد. این اصول در طراحی کاربری‌های خاص مثل بیمارستان، فضای سالمندان و کودکان که با اقصا آسیب‌پذیر جامعه در ارتباط‌اند، از اهمیت دوچندان برخوردار است.

از مصادیق احترام به همسایه در حیطه نظارت معمار در روند ساخت می‌توان به نظارت صحیح و ارائه به‌موقع گزارش تخلفات ساختمانی به مراجع صدور پروانه اشاره کرد؛ چراکه اکثر تخلفات ساختمانی در مرحله اجرا به وقوع می‌پیوندد. عدم رعایت استانداردهای ساختمانی و تعدی به حقوق کاربران و بهره‌برداران فضا، ساخت بیش از سطح اشغال قانونی و کاهش فضای باز و سبز ساختمان، ساخت طبقه مازاد و مسئله اشرافیت و سایه‌اندازی از جمله تخلفات در حین اجرا است که نیازمند نظارت

هر فضا دانست. از مصادیق این قاعده در اجرای ساختمان نیز می‌توان به مصرف امکانات و تجهیزات به‌اندازه نیاز در اجرا ساختمان اشاره کرد.

۴-۱۰. مسئولیت در قبال عموم مردم و احترام به آن‌ها

واژه احترام را در آیات و روایات می‌توان با مفهوم حق الناس و در قالب احترام به جان، مال، ناموس و آبروی انسان‌ها پیگیری کرد. مصادیق احترام به دیگران نیز در قالب احترام به والدین، پیران، خویشاوندان، همسایگان، زنان، کودکان و... قابل پیگیری است. براین اساس معماران باید با همه اقشار جامعه منصفانه رفتار کرده و در انجام طراحی برای اقشار مختلف مردم به‌عنوان کارفرما هیچ‌گونه تبعیضی قائل نباشند. همان‌طور که در قرآن

قسمت مهمی از نفی ضرر بر عموم مردم وابسته به قوانین و مقررات و پابندی به آن توسط کارفرما و همچنین نظارت و مدیریت نهادهای بالادستی همچون شهرداری و نظام‌مهندسی است. پایین‌بودن سطح آگاهی از مقررات ساخت‌وساز، انگیزه‌های اقتصادی کسب درآمد یا پاسخگویی به نیازهای شخصی و خانوادگی برای سکونت و اشتغال، و ورود افراد غیرمتخصص به عرصه ساخت‌وساز شهری (سرخیلی و همکاران، ۱۳۹۳) از یک سو و عدم نظارت مراجع ذی‌ربط، تراکم‌فروشی و کسب درآمد شهرداری از تخلفات ساختمانی به‌حکم ماده ۱۰۰ و... از سویی دیگر زمینه‌ساز انواع تخلفات ساختمانی و تعدی در حق و حقوق شهروندان است.

معماران به‌عنوان طراح ساختمان‌ها در رعایت ضوابط و مقررات طراحی و توجه به اشرافیت و سایه‌اندازی و... نقش کلیدی دارند. معمار بایستی طراحی مسیرهای دسترسی به ساختمان را طوری انجام دهد که عبور و مرور و دسترسی به ساختمان علاوه بر مناسب‌بودن برای افراد سالم برای معلولین، سالمندان و کودکان نیز مناسب باشد. طراحی مطابق با استانداردها و دقت در ابعاد و

آبادانی طبیعت و محیط دست‌ساخت اهتمام ویژه داشته باشد که این مهم با توجه ویژه طراح معمار بر اساس آگاهی از تأثیر بر محیط‌زیست و مراقبت از اکوسیستم در ارتباط است. استفاده از مواد اولیه‌ای که کمترین تأثیر را بر محیط‌زیست دارند، صرفه‌جویی در مصرف انرژی و آب، کاهش انتشار کربن، حفظ فضای سبز و درختان موجود، طراحی متناسب با اقلیم، استفاده از مصالح بومی و... از جمله مسئولیت معماران در قبال طبیعت است. علاوه بر آن توجه به دفع مناسب نخاله‌های ساختمانی، توجه به محیط‌زیست در حین اجرا و... درخور توجه است. معماران باید به حفظ و توسعه محیط‌زیست و نظام ارزشی و میراث طبیعی و فرهنگی جامعه‌ای که در آن فعالیت می‌کنند، احترام بگذارند.

۵. نتیجه‌گیری

معماران با دست‌ساخته‌هایشان آگاهانه در محیط طبیعی تصرف کرده و زیستگاه انسانی را توسعه می‌دهند، بنابراین هم حرفه معماری و هم محصول عمل معماری شایسته دآوری اخلاقی‌اند. عمده فعالیت حرفه‌ای معماران در ایران در حوزه طراحی، نظارت و اجرا انجام می‌پذیرد. بررسی مطالعات انجام شده در حیطه اخلاق حرفه‌ای در معماری معاصر ایران حکایت از بی‌توجهی به ارزش‌های اخلاقی در همه عاملان دخیل در فرایند طراحی و تولید معماری است (جدول ۱). این در حالی است که استخراج اصول اخلاقی از تعالیم اسلامی و کاربری آن در زندگی فردی و جمعی و محیط‌های حرفه‌ای شغلی می‌تواند زمینه‌ساز سعادت و کمال حرفه معماری باشد؛ لذا در این پژوهش، اصول و مؤلفه‌های اخلاق اسلامی استخراج شد و سپس مصادیق این اصول در فعالیت معماران در فرایند طراحی، و تولید معماری تبیین شد. مهم‌ترین مؤلفه‌های اخلاقی در هفت اصل؛ تواضع، تعهد و مسئولیت‌پذیری، صداقت، تعاون، قناعت، احترام به عموم مردم و احترام به طبیعت از منابع مرتبط استخراج شده و به تشریح آن در حرفه معماری پرداخته شد که خلاصه آن در جدول ۳ جمع‌بندی شده است.

جدول ۳. تشریح اخلاق اسلامی کاربری آن در فعالیت حرفه‌ای معماران

اخلاق اسلامی	توضیح	نمود در فعالیت معماران در فرایند طراحی و تولید معماری
فروتنی، خضوع	تواضع بیرونی	- طراحی برای رضای خدا و نه انگیزه‌های سودآوری و نفع شخصی
تواضع درونی	تواضع بیرونی	- تواضع در تعامل با کارفرما و همکاران
		- عدم تمایز و خودنمایی با طراحی فرمال و اغراق‌آمیز
		- عدم برتری‌جویی و خودبزرگ‌بینی در پیشبرد عملیات اجرایی

مستمر و دقیق ناظران و مجریان معمار بوده و سبب جلوگیری از ضرر و تعدی بر حق همسایگان و کاربران فضا خواهد شد. هر بنای معماری و هر ساختمانی که در بافت شهری اضافه می‌شود، از نظر بصری و روانی بر عموم مردم تأثیرات مستقیم دارد؛ بنابراین توجه به طراحی مناسب مبتنی بر الگوگیری از فرهنگ معماری ایرانی و بومی و احترام به میراث فرهنگی معماری مصداق دیگری از مسئولیت معماران در طراحی ساختار فضایی و نماهای ساختمانی است. آنها باید از سلامت، ایمنی و رفاه عمومی محافظت کنند و تأثیرات اجتماعی و زیست‌محیطی فعالیت‌های خود را در نظر بگیرند. بالاتر از همه، این وظیفه همه معماران است که به نیازهای جامعه احترام بگذارند و کیفیت و پایداری محیط‌های ساخته شده را ارتقای ببخشند.

۴-۱۱. مسئولیت در قبال طبیعت

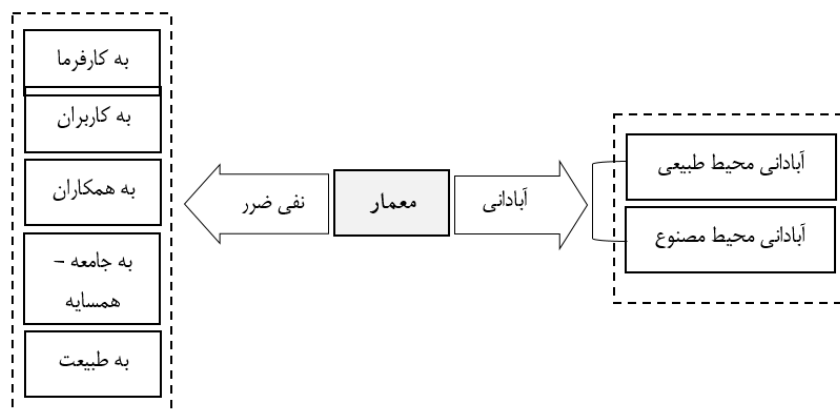
از نظر اسلام، خداوند متعال آنچه را در آسمان و زمین بوده در اختیار آدمی به‌عنوان خلیفه^{۱۲} نهاده تا آبادش^{۱۳} ساخته و از نعمت‌های آن بهره‌بردار. به عبارتی عمران و آبادی محیط طبیعی و مصنوعی از تعالیم اسلامی است و شمولیت مکانی (شامل همه زمین‌ها)، مراتبی (همه مراتب عمران و آبادی) و زمانی (برای همه زمان‌ها) دارد و مخاطب آن همه انسان‌ها است (مبلغی به نقل از: عندلیب، ۱۳۹۷: ۱۲). این قاعده با یک شاخه مهم از اصول فقه با نام فقه زمین در ارتباط است که رفتار انسان را در قبال زمین تعریف و تنظیم می‌کند.

آبادانی و عمارت زمین با حرفه معمار در ارتباط است. لفظ معمار از ریشه عمر عربی است که به صیغه مبالغه رفته و معنایش بسیار عمارت‌کننده است. معمار در فارسی کسی است که پیشه او ساختن و عمران است (قیومی‌بیدهندی، ۱۳۹۰: ۱۳۳ و ۱۳۴). پس معمار به‌عنوان عمارت‌کننده، نقشی مهم در آبادانی و عمران محیط طبیعی دارد. زمین مزروع و مسکون روشن‌ترین مصداق جای آباد است (قیومی‌بیدهندی و دانایی‌فر، ۱۳۹۵: ۵۵). براین اساس معمار در حوزه وظایف طراحی خود بایستی به

- تعهد بر اساس ویژگی‌های اخلاقی و وجدان کاری - تعهد و مسئولیت‌پذیری در فعالیت‌های گروهی و اجرایی - عمل به مسئولیت‌های طراحی، نظارتی و اجرایی طبق قراردادهای قانونی - مسئولیت‌پذیری در برابر جان و مال کارگران و عوامل اجرایی - مسئولیت‌پذیری در قبال محیط‌زیست	تعهد بیرونی قراردادهای قانونی تعهد درونی تعهد بر مبنای اخلاق و وجدان کاری	تعهد و مسئولیت‌پذیری
- خود محاسبه‌گری و نیت الهی در فرایند طراحی و ساخت - انتقال اطلاعات فنی و تخصصی صحیح به کارفرما، کاربران و همکاران طراحی - صداقت در اجرا و ساخت بر اساس نقشه و جزئیات اجرایی مصوب - صداقت در اشتراک مباحث اجرایی با همکاران و عوامل اجرایی	صدق در نیت خود محاسبه‌گر و نیت الهی صدق در گفتار راست‌گویی صدق در کردار عمل درست	راستی و صداقت
- ایجاد تعامل دوستانه و اخلاق‌مند با کارفرما و همکاران به‌دوراز منفعت شخصی - تعامل و مشورت با کارفرما و کاربران و توجه به نیازها، خواسته‌ها و نظرات آن‌ها در طراحی - تعاون و همکاری با سایر مهندسیین طراح و تطبیق نقشه‌های مصوب اجرایی - همکاری با سازمان نظام‌مهندسی و شهرداری - هم‌فکری و تعامل با همکاران و عوامل اجرایی در پیشبرد بهینه عملیات اجرایی - همکاری با کارفرما، نظام‌مهندسی، شهرداری و... برای حل مشکلات اجرایی پیش‌آمده در حین اجرا	همکاری با کارفرما همکاری با بهره‌برداران همکاری با همکاران همکاری با سایر مهندسان همکاری با نهادهای بالادستی	تعاون و همکاری
- طراحی اقلیمی و استفاده از مصالح متناسب با اقلیم، جای‌گذاری مناسب پنجره‌ها برای دریافت نور و گرمایش خورشیدی، تهویه‌مطبوع برای کاهش هزینه‌های گرمایش و سرمایش در زمان بهره‌برداری - دوری از خودنمایی و تجمل‌گرایی پرهزینه در طراحی - نظارت، برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه و جلوگیری از تحمیل هزینه‌های اضافی در حین اجرا بر کارفرما - مصرف امکانات و تجهیزات به‌اندازه نیاز در اجرا	عدم اسراف و منع تجمل‌گرایی	قناعت و صرفه‌جویی
- توجه به حداقل‌های ضروری و رعایت استانداردها در طراحی فضاهای داخلی و خارجی - احترام به حقوق همسایگی در طراحی (عدم اشرافیت و سایه‌اندازی و...) - طراحی بر اساس شیوه زندگی (حفظ حریم خصوصی در طراحی فضاهای داخلی و خارجی) - طراحی مطابق با نیاز کارفرما و کاربران - نظارت صحیح، به‌موقع و مستمر برای جلوگیری از اجرای اشتباه - نظارت بر رعایت سطح اشغال قانونی و عدم افزایش طبقه - حضور مستمر در عملیات ساختمانی و مدیریت اجرایی پروژه - توجه به تأمین نیازهای ایمنی کاربران، کارگران و عوامل اجرایی پروژه	احترام به عموم مردم و نفی هر گونه ضرر بر کارفرما، کاربران، همسایگان و اهالی شهر	مسئولیت در قبال مردم
- طراحی و نظارت بر آبادانی صحیح و اصولی محیط طبیعی و مصنوع - آبادانی فضای مسکون متناسب با شیوه زندگی و زمینه بنا - آبادانی و توسعه فضاهای سبز - نظارت بر عدم ضررهای زیست‌محیطی (عدم آسیب به طبیعت، درختان موجود، و...) - توجه به بهداشت محیط‌زیست (حفظ درختان و فضاهای سبز، دفع مناسب نخاله‌های ساختمانی...)	نفی ضررهای محیط زیستی در حین عمران و آبادانی محیط طبیعی و مصنوع	مسئولیت در قبال طبیعت

انواع قواعد و اصول اخلاقی در حرفه معماران نشان می‌دهد که کاربست این اصول در فرایند طراحی و تولید معماری می‌تواند، تلاشی در راستای نفی انواع ضررهای انسانی و زیست‌محیطی باشد و عمل به این اصول در فرایند طراحی و تولید معماری، مسئولیت معماران را در قبال کارفرما و کاربران، عموم مردم و طبیعت تضمین می‌کند.

تعالیم اسلامی از طرفی انسان را به عمران و آبادی زمین دعوت کرده و از سویی دیگر بر اساس اصول اخلاقی متعدد هر گونه ضررهای انسانی و زیست‌محیطی را نفی می‌کند (تصویر ۸). آبادانی صحیح و اصولی طبیعت به دلیل انواع مخاطرات زیست-محیطی و آبادانی محیط مصنوع به علت تصرف در طبیعت و ارتباط آن با زندگی انسان امری ضروری است. تشریح مصادیق

تصویر ۸. دو وظیفه مهم معمار بر اساس اخلاق اسلامی؛ آبادانی بدون ضررهای انسانی و زیست‌محیطی

۹. وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى: همواره در راه نیکی و پرهیزگاری

با هم تعاون کنید (مائده: آیه ۲).

۱۰. وَلَا تُسْرِفُوا نَهْ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (انعام: آیه ۱۴۱)؛ اعراف:

آیه ۳۱).

۱۱. ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید؛ (اینها ملاک امتیاز نیست)، گرمی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست؛

خداوند دانا و آگاه است (حجرت: آیه ۱۳).

۱۲. فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

(بقره: آیه ۳۶).

۱۳. وَ إِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (هود: آیه ۶۱).

تعارض منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تعارض منافی برای اعلام ندارند.

پی‌نوشت

۱. Tommaso Fischer

۲. Spector

۳. Harries

۴. وَ إِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوَبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ (هود، آیه ۶۱).

۵. لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام (عندلیب، ۱۳۹۷).

۶. إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا: خداوند، کسی را که متکبر و فخر فروش است، [و از ادای حقوق دیگران سرباز می‌زند]، دوست نمی‌دارد (نساء: آیه ۳۶).

۷. وَ مَنْ أَصَدَقُ مِنَ أَهْلِ قِیَا (نساء: آیه ۱۲۲).

۸. وَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَ الرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الشَّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسَنَ أَوْلَئِكَ رَفِيقًا (نساء: آیه ۶۹).

منابع

- قرآن کریم
- اسمعیل‌پور، نجما؛ هروی، زهرا و حیدری‌هامانه، الهام (۱۳۹۸)، بررسی علل وقوع تخلفات ساختمانی در شهرهای ایران با تأکید بر نقش شهرداری (مطالعه موردی: محدوده منطقه ۳ شهر یزد)، نشریه مطالعات شهری، شماره ۳۱، صص ۱۷-۲۹.
- انصاریان، حسین (۱۳۸۲)، زیبایی‌های اخلاقی، قم: درالعرفان.
- انوری، حسن (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، جلد اول، تهران: انتشارات سخن.

- برادران توکلی، داود؛ سروری، هادی؛ وفامهر، محسن و خادم‌زاده؛ محمدحسن (۱۴۰۱)، بررسی تطبیقی بین وجوه اخلاق حرفه مهندسی و سبک زندگی اسلامی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال ۱۷، شماره ۳، صص ۱۳-۲۰.
- بسکی، سهیلا (۱۳۷۷)، بحران حرفه مهندسی، مجله معمار، شماره ۲، صص ۴۱-۵۵.
- بهادری‌نژاد، مهدی (۱۳۸۶)، رهیافتی درباره اخلاق مهندسی، هوش مصنوعی و ابزار دقیق، شماره ۳، صص ۳۰-۴۱.
- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۲)، پدیدارشناسی نمای ساختمان‌های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۱۴، صص ۵۱-۶۲.
- پالاسما، یوهانی (۱۳۸۵)، تعهد اجتماعی و معمار خودمختار، ترجمه: رسول مجتبی پور، مجله معماری و شهرسازی، سال هفدهم، شماره ۳۸ و ۳۹، صص ۱۲۱-۱۲۵.
- پاینده، ابوالقاسم، (بی‌تا)، نهج‌الفصاحه، تهران: انتشارات دانش.
- پورمند، حسنعلی؛ بمانیان، محمدرضا؛ مهدوی‌نژاد، محمدجواد و سپیده صمدزاده (۱۳۹۴)، بررسی نمود ارزش‌های اخلاقی در معماری سنتی شهرهای کویری ایران (نمونه موردی: شهر یزد)، جامعه‌پژوهی فرهنگی، سال ۶، شماره ۲، صص ۱۹-۴۱.
- جعفری خسروآبادی، نصراله (۱۳۹۶)، تأملی بر مفهوم «تعهد و التزام» در فقه امامیه و حقوق ایران، مجله مطالعات حقوقی، دوره ۹، شماره ۳، صص ۷۵-۹۶.
- حجت، عیسی (۱۳۹۱)، سنت و بدعت در آموزش معماری، تهران: سمت.
- حجت، عیسی و آقا لطیفی، آزاده (۱۳۸۹)، تأملی در نقش مخاطب در کیفیت معماری امروز ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۲، صص ۲۵-۳۵.
- خندان، محمد (۱۳۸۹)، نظریه‌های اخلاق هنجاری و چالش‌های اخلاقی در عرصه مدیریت اطلاعات، نشریه تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی، سال ۴۴، شماره ۵۳، صص ۸۷-۱۲۱.
- دیبا، کامران (۱۳۸۲)، فرهنگ و اخلاق در معماری، مجله معمار، شماره ۲۱، صص ۱۲-۱۴.
- زرکش، افسانه (۱۳۸۸)، عوامل مؤثر در معماری بناهای خصوصی در معماری معاصر ایران؛ سال‌های ۸۵-۱۳۵۷، نشریه کتاب ماه هنر، شماره ۱۲۷، صص ۲۸-۳۸.
- سرخیلی، الناز؛ رفیعیان، مجتبی و بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۳)، بررسی رابطه بین تخلف ساختمانی تغییر کاربری و ساختار فضایی شهر تهران با استفاده از تحلیل رگرسیون فضایی، نامه معماری و شهرسازی، شماره ۱۲، صص ۲۳-۴۱.
- سروش، عبدالکریم (۱۳۷۶)، حکمت و معیشت، دفتر دوم، تهران: انتشارات صراط.
- سیمونی، پیونیک و عباسی، مریم، (۱۳۹۹)، ارزیابی رابطه آموزش دانشگاهی و فعالیت حرفه‌ای در رشته‌های معماری و شهرسازی؛ نمونه تفصیلی: دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۲۵، شماره ۱، صص ۴۳-۵۴.
- طباطبائی، سید محمدحسین (۱۳۵۶)، آموزش دین (اخلاق-احکام)، قم: جهان‌آرا.
- طباطبائی، محمدحسین (بی‌تا)، میزان فی التفسیر القرآن، ترجمه: سید محمدباقر موسوی همدانی، جلد ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- عباسی، بشری و بمانیان، محمدرضا (۱۴۰۱)، اصول نظری معماری اخلاق مدار در قرآن کریم، با تکیه بر منطق صوری ارسطویی در اندیشه اسلامی، نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی، شماره ۳۵، صص ۴۵-۶۶.
- عشرتی، پرستو و جم، آناهیتا، (۱۴۰۲)، سنجش دیدگاه شرکت‌های مهندسان مشاور درباره مهارت‌های سخت و نرم در استخدام تازه دانش‌آموختگان معماری، نشریه علمی معماری و شهرسازی ایران، دوره ۱۴، شماره ۱، صص ۱۳۳-۱۵۰.

- علی‌الحسابی، مهران و زمانی، یوسف (۱۳۸۹)، فرآیند طراحی معماری، تعامل میان طراح و بهره‌بردار (مدل یابی مشارکت در طراحی مسکن‌های شخصی‌ساز)، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۴۳، صص ۳۱-۴۲.
- عندلیب، حسین (۱۳۹۷)، بررسی و تبیین اصول و قواعد شهرسازی از منظر فقه اسلامی، فصلنامه معارف فقه علوی، شماره ۶، صص ۵-۲۶.
- قاسمی‌سیچانی، مریم (۱۳۹۹)، مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در معماری سنتی از منظر استادکار «بهرام الیکی»، فصلنامه علمی‌ترویجی در حوزه اخلاق، سال ۱۰، شماره ۴۰، صص ۱۴۵-۱۷۴.
- قراملکی، احدفرامرزی (۱۳۸۷)، اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- قیومی‌بیدهندی، مهرداد (۱۳۸۵)، نظام آموزش معماری در دوران پیش از مدرن بر مبنای رساله معماریه، نشریه صفا، شماره ۴۲، صص ۶۴-۸۵.
- قیومی‌بیدهندی، مهرداد (۱۳۹۰)، گفتارهایی در مبانای و تاریخ معماری و هنر، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- قیومی‌بیدهندی، مهرداد و دانایی‌فر، مطهره (۱۳۹۵)، مفهوم معماری در برهه گذار از دوره ساسانیان به دوران اسلامی، درآمدی بر تاریخ مفهومی معماری ایران، فصلنامه مطالعات معماری ایران، شماره ۱۰، صص ۴۹-۷۲.
- کرباسی، عاطفه (۱۳۹۱)، معماری امروز و ابهامی در باب ثابت و متغیر، نشریه هنرهای زیبا، دوره ۱۷، شماره ۳، صص ۶۱-۷۰.
- گلکار، کوروش (۱۳۸۷)، طراحی شهری سیاست‌گذار و طراحی شهری طرح ریز، الگوهایی عملیاتی برای تدوین ابزارهای هدایت و کنترل در ایران، نشریه صفا، شماره ۴۶، صص ۵۱-۶۵.
- مرادپور، رضا؛ مندگاری، کاظم و ندیمی، هادی (۱۳۹۸)، اخلاق ساختن در معماری (منظر اخلاق فضیلت‌گرا و اخلاق کانتی)، نشریه اندیشه معماری، سال ۳، شماره ۵، صص ۱-۱۶.
- مرادی‌نسب، حسین و سروش هاشمی، (۱۴۰۰)، تبیین بنیان‌های آموزشی سنتی معماری در ایران بر پایه فتوت‌نامه‌ها با تأکید بر فتوت‌نامه بنایان، مجله اثر، دوره ۲۴، شماره ۳، صص ۳۶۴-۳۷۸.
- مشکینی، علی (۱۳۸۳)، درس‌هایی از اخلاق، مترجم: حسن استاد ولی، تهران: موسسه چاپ الهادی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۷)، فلسفه اخلاق، تهران: انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۲)، ده گفتار، تهران: مؤسسه انتشارات صدرا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷)، آشنایی با علوم اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- معارف، مجید (۱۳۹۳)، درآمدی بر مفهوم صدق، مراتب و آثار آن از منظر نهج البلاغه، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۳۱، صص ۱-۱۸.
- مولائی، اصغر و غفاری، حمید (۱۴۰۱)، جایگاه احکام و اخلاق اسلامی و حقوق شهروندی در پروژه‌های عمران شهری (نمونه مطالعاتی: پروژه عتیق تبریز)، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه شهری و منطقه‌ای، سال ۷، شماره ۲۲، صص ۱۳۹-۱۷۴.
- ناری‌قمی، مسعود و ممتحن، مهدی (۱۳۹۹)، الگوهای تربیت شخصیت در آموزش معماری: تطبیق رویکردهای رایج با نگرش اسلامی، نشریه فرهنگ در دانشگاه اسلامی، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۲۱۹-۲۴۴.
- نجفی، مریم؛ نقی‌زاده، محمد؛ طغیانی، شیرین و محمدی، محمود (۱۴۰۰)، ارائه روشی برای تولید یا بومی کردن علم شهرسازی ایرانی با استفاده از متون اخلاق عرفانی، نشریه هویت شهر، شماره ۴۸، صص ۶۵-۷۸.
- نصر، طاهره، (۱۴۰۱)، ارزش‌های اخلاقی در شهرسازی و معماری، شیراز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۱)، مبانای فرهنگی معماری پایدار ایرانی، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۰، صص ۳۱-۴۸.

- نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۲)، الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول شهر اسلامی، نشریه فیروزه اسلام، سال اول، شماره ۱، صص ۳۳-۵۲.
- نیلی احمدآبادی، هاجر و کرباسی زاده، علی (۱۳۹۱)، آزادی اجتماعی از دیدگاه علامه طباطبایی (ره) و کانت، نشریه حکمت و فلسفه، شماره ۳، صص ۵۵-۸۰.
- The Holy Quran. (in persian)
- Abbasi, B & Bemanian M. (2022). Theoretical principles of ethical architecture in the holy Quran: On the basis of Aristotelian logic in Islamic school of thought. Journal of Researches in Islamic Architecture, 10(2):45-66. (in persian)
- Alalhesabi, M & Usefzmani, M. (2010). Architectural Design Process; Interaction Between the Designer and Owner Participation. Honar-ha-ye Ziba, (43): 31-42. (in persian)
- Andalib, Hossein (2017), Reviewing and explaining the principles and rules of urban planning from the perspective of Islamic jurisprudence. Ma-aref feghe Alavi, (6): 5-26. (in persian)
- Ansarian, H. (2003), Ethical Beauties, Qom: Dar al-Irfan. (in persian)
- Bahadrinejad, M. (2006), an approach about engineering ethics, artificial intelligence and precision instruments, number (3): 30-41. (in persian)
- Baradaran Tavakoli, D; Sarvari, H; Vafamher, M and Khademzadeh, M. H. (2022) A Comparative Study between Aspects of Engineering Professional Ethics and Islamic Lifestyle. Ethics in Science and Technology, 17 (3): 13-20. (in persian)
- Beski, S. (1998), The crisis of the engineering profession, Memar Magazine, (2): 41-55.
- Diba, K. (2003), Culture and Ethics in Architecture, Memar Magazine, (21): 12-14. (in persian)
- Eshrati, P & Jam, A. (2023). Assessing the viewpoints of consulting engineering companies on hard and soft skills for employing new architecture graduates employability. Journal of Iranian Architecture & Urbanism. 14(1): 133-150. (in persian)
- Esmailpoor, N; Heravi, Z and Heidari Hamane, E. (2019). Investigating the Causes of building breach in the Third district of Yazd. Motaleate Shahri. 8(31): 17-30. (in persian)
- ghasemi cichani, M. (2021). Professional Ethics Components in Traditional Architecture From the Perspective of "Bahram Oleiki". Applied Ethics Studies. (40): 145-174. (in persian)
- Ghramaleki, A. F. (2007), Professional ethics in Iran and Islamic civilization. Tehran: Research Institute of Cultural and Social Studies. (in persian)
- Golkar, K. (2008). Design-Oriented Urban Design; Policy-Oriented Urban Design: Model Terms of References for Guiding Instruments in Iran. Soffeh. (46): 51-65. (in persian)
- Hojjat, E & Aghalatifi, A. (2010). Contemplation on the role of addressee in the quality of Iranian Contemporary Architecture, Honar-ha-ye Ziba, 2(42): 25-35. (in persian)
- Hojjat, E. (2012). Tradition and Innovation in Architecture Education. Tehran: University of Tehran Press. (in persian)
- Jafari. N. (2017). Contemplation on the Concept of "Commitment" and "Obligation" In the Shiah's Jurisprudence and Iran Civil Law. 9(3): 75-96. (in persian)
- karbasi, A. (2012). Today's architecture and ambiguity about the "constant and variable" Honar-ha-ye Ziba, 17(3): 61-70. (in persian)

- Khandan, M. (2010). Theories of Normative Ethics and Ethical Challenges in the Field of Information Management. *Academic Librarianship and Information Research*, 44(3): 87-121. (in persian)
- Meshkini, A. (2004), lessons from ethics, translator: Hasan Ostad Vali, Tehran: Al-Hadi Printing Institute. (in persian)
- Molaee, A., & Ghaffari, H. (2022). The Position of Islamic Fiqh and Ethics and Citizenship Rights in Urban Development Projects (Case Study: Tabriz Atigh Project), *Journal of Urban and Regional Development Planning*, 7(22), 139-174. (in persian)
- Moradinasab H & Hashemi S. (2021). Explaining the Foundation of Traditional Architecture Education in Iran Based on Fotovatnameh with Emphasis on Fotovatnameh-ye Banayan. *Athar*. 42 (3): 364-379. (in persian)
- Moradpour, R. Mondegar, K & Nadimi, H. (2019). Ethics of Building (Perspective of Virtue Ethics and Kantian Ethics). *Journal of Architectural Thought*. 3(5): 1-16. (in persian)
- Motahari, M. (1988). *Ethics Philosophy*, Tehran: Sadra Publications. (in persian)
- Motahari, M. (2003). *Dah Goftar*, Tehran: Sadra Publishing House.
- Motahari, M. (2008), *Introduction to Islamic Sciences*, Qom: Islamic Publications Office. (in persian)
- Najafi, M, Naghizadeh, M. Toghiani, Sh & Mohammadi, M. (2021). Suggested Method for Production or Indigenization of the Iranian-Urbanism Science by Using Mystical-Ethical Text. *Hoviat Shahr*. (48): 65-78. (in persian)
- Nari Qomi, M & Momtahn, M. (2022). Patterns of personality training in architectural education: adapting common approaches to Islamic attitudes. *Culture in the Islamic University*. 10(2): 219-244. (in persian)
- Nasr, T, (2022), *Moral values in urban planning and architecture*, Shiraz: Islamic Azad University, Shiraz branch. (in persian)
- Pakzad, J. (2004), Phenomenology of the facade of residential buildings and the evolutionary of expectations from it, *Honar-ha-ye Ziba*, 1(4): 51-62. (in persian)
- Palasma, J. (2006). *Social Commitment and Self-Architect*. Translated by Rasool Mojtabapoor. *Memari va Shahrsazi*, (38-39): 19-25. (in persian)
- Payandeh, A. (2002). *Nahj al-Fasaha*. Tehran: Donya-ye Danesh. (in persian)
- Pourmand. H. A; Bemanian, M. R; Mahdavinejad, M. J and Samadzadeh, S. (2015). The Place of Ethic in the Formation of Traditional Architecture of Iran Case Study: the Traditional Architecture of the City of Yazd. *Sociological Cultural Studies*, 6(2): 19-41. (in persian)
- Qayyoomi Bidhendi, M & Danaeifar, M. (2015). The Concept of Architecture in the Transitional Era from the Late Sassanid to the Early Islamic Period, An Introduction to the Conceptual History of Iranian Architecture. *Journal of Iranian Architectural Studies*. 5(10): 49-72. (in persian)
- Qayyoomi Bidhendi, M. (2006). Architectural education in the pre-modern era is based on the architectural treatise. *Soffeh*, (42): 64-85. (in persian)
- Qayyoomi Bidhendi, M. (2011). *Art and Architecture of History of bases the in Statements*. Tehran: Elmi. (in persian)

- Sarkheyli, E; Rafieian, M & Bemaniyan, M. R. (2014). An Exploration of the Relationship between Illegal Land Use Change and Spatial Structure of Tehran, Using Spatial Regression Analysis. *Journal of Architecture and Urban Planning*. 6(12): 23-41. (in persian)
- Simoni, P & Abbasi, M. (2020). Evaluating the Relationship Between Education and Professional Activity in Architecture and Urban Planning Detailed study: School of Architecture and Urban Planning, University of Art. *Honar-ha-ye Ziba*, 1(25): 43-54. (in persian)
- Tabatabaei, M. H. (Be ta), *Al-Mizan fi al-Tafsir al-Qur'an*, translated by Seyyed Mohammad Baqer Mousavi Hamdani, volume 15. Qom: Qom Seminary Publications. (in persian)
- Tabatabai, M. H. (1977), *religious education (ethics-rules)*, Qom: Jahan-Ara. (in persian)
- Zarkash, A. (2008), *effective factors in the architecture of private buildings in the contemporary architecture of Iran; 1978-2006*, *Ketab Mah-Hanar*, (127): 28-38. (in persian)
- Anvari, H. (2002), *Sokhan's Big Culture*, Volume 1, Tehran: Sokhan Publications. (in persian)
- maaref, M. (2015). An introduction to the concept of truth, its different levels and its consequences in *Nahj-al-Balagha*. *Journal of Insight and Islamic Education*. (31): 1-18. (in persian)
- Soroush, A. K. (1997), *Wisdom and Livelihood*, Tehran: Serat Publications. (in persian)
- Naghizadeh, M. (2002), *Cultural Foundations of Iranian Sustainable Architecture, Housing and Rural Environment*, (10): 31-48. (in persian)
- Naghizadeh M. (2015). *Pattern, Basics, Pillars, Attributes and Principles of Islamic City*. *CIAUJ*. 1(1):63-80. (in persian)
- karbasizadeh, A & Nili ahmadabadi, H. (2012). *Kant's and Allameh Tabataba'i's Views on Social Freedom. Wisdom and Philosophy*. 8(31): 55-80. (in persian)
- Almaamouri. A.S.S. (2019). *Ethical Responsibility in the Practice of Architecture*. *Engineering and Technology Journal*. 37(11): 488-495.
- Amoah, C. & Steyn, D. (2023). *Barriers to unethical and corrupt practices avoidance in the construction industry*. *International Journal of Building Pathology and Adaptation* Vol. 41 No. 6: 85-101.
- Chan, Jeffrey K. H. (2018). *Design ethics: Reflecting on the ethical dimensions of technology, sustainability, and responsibility in the Anthropocene*. *Design Studies*. 54: 184-200.
- Collier, J. (2006). *The Art of Moral Imagination: Ethics in the Practice of Architecture*. *Journal of Business Ethics*. 66: 307-317.
- Eldeen, H. S. (2004). *ETHICS FOR ARCHITECTURE: Imperative Approach for Integrating Sustainable Thinking in Design Education*. First Scientific Conference, Sustainable Architectural and Urban Design. Cairo, February.
- Fox, W. (2009). *Architecture Ethics*. in: Olsen, Jan Kyrre Berg; Pedersen, Stig Andur & Hendricks, Vincent F. (Eds.). *A Companion to the Philosophy of Technology*. Sussex: Wiley- Blackwell. pp. 387-392.

- Fraser, J. Burgess, A. Burfoot, M. & Walker, Ch. (2023). Ethics, Care, and the Architect's Responsibility to Society and Environment. *Environmental Science and Sustainable Development*. 8(4): 1-18.
- Haji, I. Stefaan E. Cuypers & Yannick J. (2013). Architecture, Ethical Perception, and Educating for Moral Responsibility. *The Journal of Aesthetic Education*. 47(3): 1-23.
- Harries, K. (1983). Thoughts on a Non-Arbitrary Architectur. *Perspecta: The Yale Architectural Journal*. 20: 9-20.
- Harries, K. (1997). *The Ethical Function of Architecture*. Cambridge, Massachusetts, United States of America: MIT Press.
- Illies, Ch & Ray, N. (2009). Philosophy of Architecture. In Book: Meijers, Anthonie. *Philosophy of Technology and Engineering Sciences*. pp:1199-1256.
- Khoury, K. B. (2021), Ethics in Architecture Responsibilities and Moral Decisions in Sustainable Design, *ramon llull journal of applied ethics*, issue 12: 41-53.
- Kostic, A. (2021). Ethical Values in Architecture, *Architecture Ireland*, (316). On-line access: <https://77e4072d.flowpaper.com/AI316220x280webcompressed/#page=21>
- Ostwald. M J. (2010) Ethics and the auto-generative design process, *Building Research & Information*, 38(4): 390-400.
- - Spector, T. (2001). *The ethical architect: the dilemma of contemporary practice*. New York: Princeton Architectural Press.

Explanation of Islamic ethics in the process of architectural design and production

Mohammad Bagher Valizadeh Owghani¹, Asghar Molaei^{*2}, Minou Gharehbaglou³

(Receive Date: 06 October 2023 Revise Date: 07 November 2023 Accept Date: 05 May 2024)

Research Article

Abstract

Introduction: Ethics is the study of human actions from the point of view of rightness or wrongness. Ethics is the way of living and determining the dos and don'ts of human behavior. The main source of morality in Islam is the Qur'an and the writings and words of holy prophets. From the collection of Islamic sages' definitions of ethics, it appears that ethics is related to spiritual development and refinement of human inner being, and the extraction of ethics from Islamic teachings and its application in individual and collective life and professional work environments can be the foundation of human felicity and perfection. Professional ethics is a branch of practical ethics that deals with ethical issues in the profession. Architecture as a profession is related to ethics, because architects consciously take over the natural environment with their creations and develop the human habitat. Therefore, not paying attention to ethics and moral values in architecture can have extensive human and environmental consequences. Thus, this research, considering the key role of Islamic ethics teachings in promoting the ethics of architects, seeks to explain the dos and don'ts of Islamic ethics governing the activities of architects in the process of designing and producing architectural works, and seeks to answer the following questions:

What are the principles and components derived from Islamic ethics governing the activities of architects in the profession of architecture?

What role do these components play in promoting correct moral behavior in the professional activity of architects?

Research method: The research method is logical reasoning and library and documentary methods were used to collect information. To conduct the research, ethical data were extracted from the verses and traditions and books of Islamic thinkers and analyzed and explained in the process of architectural design and production.

Findings: According to the findings of this research, the most important ethical principles related to the practice of architects in seven principles (humility, commitment and responsibility, honesty, cooperation, contentment, respect for the public and respect for nature) were extracted from related sources that the application of these principles in the process of architectural design and production can be an effort to negate all kinds of human and environmental harms.

Conclusion: Islamic teachings, on the one hand, invite man to build and populate the earth, and on the other hand, based on numerous moral principles, negate any human and environmental damage. Correct and principled improvement of nature due to all kinds of environmental hazards and improvement of the artificial environment due to invading nature and its connection with human life is essential. Explaining examples of various ethical rules and principles in the profession of architects shows that following these principles in the process of designing and producing architecture guarantees the responsibility of architects towards the employers, users, the public, and nature.

Conflict of interest: None declared.

Keywords: Islamic Ethics, Professional Ethics, Architect, Architectural Profession

¹ PhD Candidate of Islamic Architecture, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

² Assistant Professor of Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran (Corresponding Author) a.molaei@tabriziau.ac.ir

³ Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.